

העיסה למערת הר ישי. צילום: עמוס פרומקין

מטבעות מרד בר כוכבא. צילום: זאב רדובן

פפירוס כתוב ביוונית. צילום: זאב רדובן

שחזור מהלך המרד

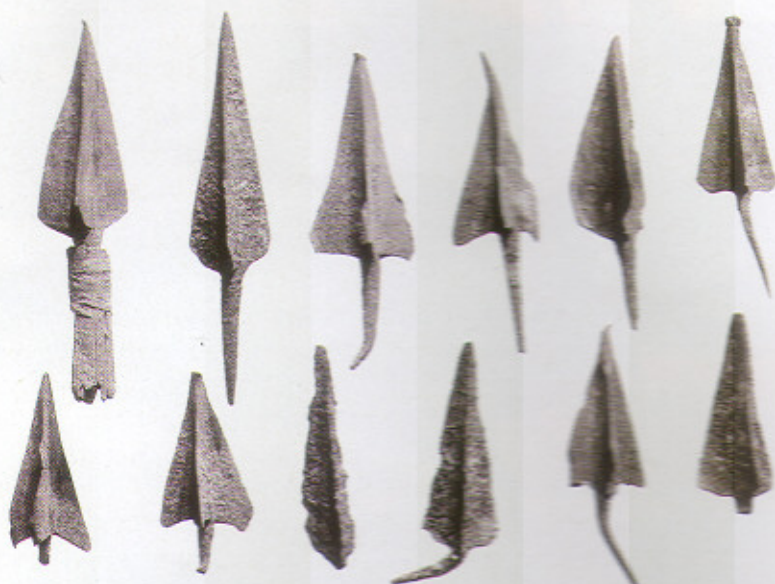
הממצאים מגזרת הסקר, אשר חלקם עלו בחפירות שנערכו בעקבות תגליות הסקר הראשונות, מאפשרים להציע שחזור סוללי למהלך המרד במדבר יהודה. על פי שחזור זה, נראה כי עד לשלב הדיכוי הסופי של המרד בידי הכוחות הרומיים, הייתה השליטה במרחב מדבר יהודה נתונה בידי המורדים, כחלק משליטתם ביהודה כולה. נראה כי שלא כמהלך המרד הגדול, עת כיבוש מדבר יהודה נדחה לשלב האחרון של המרד, לאחר נפילת ירושלים, כיבוש מרחב מדבר יהודה על מורדיו במרד בר כוכבא החל בהיבט עם המערכה על יתר אזורי יהודה. נראה שהיה זה כבר באביב שנת 135 לסה"נ, בראשית שנתו הרביעית של המרד, כפי שעולה מעדות המגילות המקראיות שנמצאו במערות המפלט. לרשתנו, למדו הרומאים מלקחי מרד החורבן, שאין לאפשר למורדים להתבצר במדבר יהודה, ועל כן יצאו למתקפה משולבת על כל אזורי המרד, תוך בידוד כל אזור וחיסול קני ההתנגדות שבו. תופעת מערות המפלט מעידה כי גם המורדים למדו מלקחי המרד הראשון, הם נמנעו מלהסתגר במבצרים בולטים והעדיפו לנהל לוחמה זעירה תוך הסתתרות במערות המפלט. בראשית כיבוש המדבר על ידי הרומאים, אשר נסתייע כנראה גם בפלישה ימית של כוחות שחננו מעברו המזרחי של ים המלח,

שמה הוא מהווה מציאות ארכיאולוגית שיש לפרשה. הסקר התקיים במתכונת של מחקר מערות רב-תחומי, וכלל בחינה מקיפה של יותר מ-400 מערות מהיבטים גיאולוגיים, כלאריטטיביים וארכיאולוגיים. הסקר, שנערך בשנים 2001-2005, הובל בשדה בידי רועי סרת וסרין ליסקר, סטודנטים לתארים מתקדמים באוניברסיטה העברית, שאלהם הצטרפו מתנדבים של החיה לחקר מערות וסטודנטים נוספים במהלך הסקר התברר, כפי ששוער קודם לכן, שגם המרחב שבין קומראן ועין גדי מכיל מערות מפלט לא מעטות, וכללו שטחים נחקרו, נתגלו ממצאים מאלפים בימי מרד בר כוכבא: מטבעות, כלי נשק, כלי חרס וחוכיות, זרעים ופירות, קטעי אריגים, מקלעות וכלי עבודה שונים. בין הממצאים בולטים ראשי רומח תמים ממכלול מערות קשה לגישה מדרום לנחל חצצון, המכונה בשל כך "מערות הרומח", וחנית הגולה שלמה ממכלול "מערות התאנים", מעט מדרום לנחל קדם. חנית זו היא היחידה מסוגה שנמצאה עד כה בעולם הרומי, והיא מורכבת מחלק אחורי עשוי עץ ומחלק קדמי שהינו ראש קטפולטה (בליסטרה) רומית בשימוש משני, שהרכיבו המורדים על מוט העץ. כך החנית היא דוגמה יחידאית לכלי נשק מאולתר שיוצר בסערת המרד.

ארץ ישראל ועתיקותיה. במהלך המבצע נתגלו מערות רבות נוספות ששימשו למפלט בסופו של המרד, ובולטת מכולן המערה שזכתה לכינוי "מערת האיגרות", עקב מציאת כמות גדולה של תעודות כתובות בתוכה. בין המסמכים שנמצאו יש קבוצת תעודות של אנשי המנהל הברי-כוכבאי שמצאו מקלט במערה, ותעודות נוספות מארכיונה הפרטי של אישה בשם בבתא, ששופכות אור רב על חיי היהודים במרחב ים המלח בשנים שקדמו למרד ובמהלכו.

כלי נשק מאולתרים

מאז ראשית שנות ה-60, ולמשך 40 שנה, המשיכו להתגלות מערות מפלט נוספות במדבר יהודה, בעיקר בחלקו הצפוני, במרחב קומראן-יריחו. עם זאת, במפת התפוצה של מערות המפלט, עד לפני כעשור בלטה העדרותן מן המרחב שבין קומראן לעין גדי, להוציא את מכלול מערות מרבעאת המפורסם. ביוזמת פרופ' חנן אשל ז"ל מהמכון ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה באוניברסיטת בר-אילן, בשיתוף עם פרופ' עמוס פרומקין, מנהל היחידה לחקר מערות במחלקה לגיאוגרפיה שבאוניברסיטה העברית, החל סקר שיטתי של מצוק ההעתקים וקניוני הנחלים במרחב זה, כדי לבחון אם העדר מערות מפלט בו הוא תוצאת התמקדות המחקר באזורים אחרים, או

ראשי חצים מסוג המרד. צילום: זאב רדובן

הנה, עם התקדמות החפירה לסיימה, מעל הסלע הטבעי בבסיס החפירה, נגללו שתי תעודות כתובות. אמנם התעודות נשמרו במצב מקוטע, אך כבר במהלך החפירה היה אפשר להבחין שמדובר בפירוסיס הכתובים יוונית

נוספת לשימוש הנרחב בשפה היוונית בידי יהודים בתקופה הרומית. אך שמדובר בתעודות "שגרתיות", הרי כל גילוי תעודה כתובה ברחבי המדבר הוא חשוב ביותר, הן לאור המספר המצומצם יחסית של תעודות מימי המרד, והן בשל העובדה שהן "דרישת שלום" ישירה ומילולית מן המרד, אשר על אף כל התגליות, עדיין רב בו הסתום על הגלוי.

הכתבה לזכרו של פרופ' חנן אשל, חבר ומורה, מראשי החוקרים של מרד בר כוכבא, אשר יזם והוביל את המחקר המחודש במדבר יהודה, ואשר התווה לנו את הדרך.

המרד, שרידי מן רבים וכלי חרס שלמים - אך את כתובה - אך. והנה, עם התקדמות החפירה לסיימה, מעל הסלע הטבעי בבסיס החפירה, נגללו שתי תעודות כתובות. אמנם התעודות נשמרו במצב מקוטע, אך כבר במהלך החפירה היה אפשר להבחין שמדובר בפירוסיס הכתובים יוונית. בעת כניסת התעודות, שנעשה על ידי רד חפץ סגן מן האוניברסיטה העברית, הובר כי התעודה אחת היא שטר מבר של מקרקעין בלשון, או שטר הלוואה, ואילו תוכן התעודה השנייה נותר בלתי מפוענח. התעודות נשארו שמות של תושבים יחידים, אשר ככל הנראה התגוררו בעין גדי לפני מרד המרד, והן מהוות עדות

עדיין החזיקו המורדים במערות ששימשו עמדות תצפית ומארב קדמיות, מערות צבר והר ישי שבצפון נאת עין גדי, ומערת הדינר שמדרום לנחל חצצון. עם זאת, עם התקדמות הכוחות הרומאיים נאלצו המורדים לפנות מאחזים אלו ולמצוא מפלט במערות הגדולות המצויות בחלקו העליון של מצוק ההעתקים, ובקניוני הנחלים העמוקים. מתוצאות הסקר הנוכחי עולה שלמעשה כמעט אין מערות גדולות במרחב שבין קומראן ומצדה שלא שימשו כמערות מפלט במהלך השלב הסופי של המרד. אל מערות אלו נפלטו הן תושבי עין גדי, הן תושבי הכפרים שבמזרח הר יהודה והן לוחמים ומורדים שהגיעו לאזור עקב תפקידם במהלך המרד. נראה כי שלא כמערות נחל חבר, שבהן מצאו חלק ניכר מן המסתתרים את מותם, בין היתר עקב מצור רומי שהוטל על מערות מרכזיות אלו, מרבית המסתתרים במערות שבגזרת הסקר הנוכחי יצאו מהן ככל הנראה בשלום, וזאת בשל העובדה שלא נמצאו שרידי אדם במערות אלו.

החיפוש אחר התעודות הכתובות

על אף המציאות הרבות שנתגלו במערה הקטנה, אשר בשל מיקומה זכתה לכינוי מערת הר ישי, משהו עדיין היה חסר: תעודות כתובות. הרי זוהי משאת הנפש הידועה של כל המשוטט במדבר, למן הגילויים הראשונים במערות קומראן בשנת 1947. ידענו היטב כי מאז שנת 1961 לא נמצאו תעודות כתובות במערות מדבר יהודה, למעט במצוק סתף יריחו, הרחק צפונה מגזרת הסקר הנוכחי ומאזור הגליל של מרבית מערות המפלט הראשונות. גם במערות החדשות, כגון מערות הרומח, מערות התאנים, מערת הדינר ומערות צבר, שנחקרו על ידי עוד קודם הגיענו למערת הר ישי, לא נמצאו שרידי תעודות כתובות. בינינו לבינינו תהינו - האם עוד "ישא המדבר את דברו"?

בתקווה מהולה בהנמכת ציפיות חרס לחפירה מלאה של מערת הר ישי. יומיים של עבודה מפרכת הניבו עוד ועוד ממצאים - שישה ראשי חץ נוספים, עוד מטבע מסוג